

Тарас Нагайко
(Переяслав-Хмельницький)

УКРАЇНОФІЛЬСТВО ЯК СВІТОГЛЯДНА ПАРАДИГМА ГРОМАДІВСЬКОГО РУХУ В ІСТОРИЧНОМУ ДИСКУРСІ

У статті розглядаються історіографічні аспекти щодо українофільства як ключового чинника формування ідеології громадівського руху другої половини ХІХ ст. Проведено аналіз наявної історіографічної бази та визначено її основні сегменти. Наведено думки провідних представників та дослідників українофільського руху.

Автором статті відстоюється теза про те, що громадівський рух другої половини ХІХ ст. є одним з ключових етапів вітчизняного державотворення. Наголошується на провідній ролі його представників у побудові майбутнього державницького базису. Відзначається основоположна роль університетів як центрів формування суспільного діалогу.

На прикладі наукової та публіцистичної полеміки представників громадівського руху та їх опонентів в особі представників російських національних течій та деяких народників українофільство показано як світоглядна парадигма цього руху. Наводяться оцінки істориків щодо ролі та значення цього явища в українському державотворенні.

Зроблено висновки про те, що українофільство, як культурний та суспільно-політичний феномен у реформаторську добу, спричинило відродження українського національного руху.

Ключові слова: *українофільство, громадівський рух, історіографія, український національний рух.*

Громадівський рух другої половини ХІХ ст. є одним з ключових етапів вітчизняного державотворення. Його часові віхи сукупно з інтелектуальним спадком кращих представників українофільської інтелігенції утворили ідеологічне підґрунтя для політичної реалізації волі українського народу до самостійництва. Завдяки потужному інтелектуальному озброєнню українофіли-громадівці пройшли повз ідеологічні та пропагандистські пастки свого часу. Зазнаючи тиску і переслідувань, вони спромоглися збудувати світоглядну та наукову основу майбутнього державницького базису. Наукова й ідеологічна полеміка щодо внеску цього покоління вітчизняних державотворців являє собою окрему актуальну тему. Одна з наших попередніх праць була присвячена розгляду громадівського руху у вітчизняній історіографії [20]. На ниві реформаторських віянь у 1860-1890-х рр. він реалізувався в окремий етап українського національного відродження. Маючи тотожно-синонімічні значення, такі поняття як народолюбство, хлопманство, хохломанство, українофільство, стали не лише термінами для позначення національно спрямованих гуртків прогресивної інтелігенції півдня та заходу Російської імперії, а й водночас позначили собою окремі складові елементи українського національного руху в цілому. Як суспільно-політичні прояви, ці явища широко аналізувалися сучасниками та пізнішими дослідниками, утворивши в історіографії окремі напрямки. Так, в імперській традиції з'явився узагальнюючий термін «украинский вопрос», у вітчизняній – «період національного відродження другої половини ХІХ ст.».

Вперше суспільно-наукова полеміка щодо вищенаведеної термінології та суті понять, які вона позначала, виникла одночасно з появою зазначених термінів у публічній сфері. Учасниками жвавої дискусії виступили власне представники громадівської течії українофільського руху та їх опоненти в особі представників російських національних течій та деяких народників. Наступним етапом цих студій стала поява праць низки дослідників на межі кінця ХІХ – початку ХХ ст., що різнилися своїм ідеологічним спрямуванням [4; 6; 19; 23].

Таким чином, дискусія навколо українофільства продовжувалася до фактичної її повної заборони у радянський період. Відкрито питання українофільства як світоглядної

парадигми українського національного руху продовжили піднімати представники української діаспори. З набуттям незалежності ця тема розкривалася у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників.

Актуальність проблеми становлення українства як нації в культурному та політичному аспектах неодноразово підкреслювалася вітчизняними науковцями [10; 12; 22]. При цьому визначалася періодизація цього процесу. Р. Конта зауважує, що нащадки козацької старшини були першими (інтелектуалами – Т.Н.), хто поставив українське питання на порядок денний суспільно-політичного життя. Українофіли як «любители малоросійської старовини» ввели його в контекст процесу українського відродження, пов'язаного з ідеєю народності. Історичну ж реальність українства, як національної спільноти, утворили наукові студії з етнографії, фольклористики тощо, надавши йому базисну основу у вигляді культурних та державницьких традицій [13, с. 642]. Зазначена думка ілюструє сучасне бачення деяких факторів та загальних етапів еволюції розуміння українофільства, як явища, породженого своїм часом, у якому співпали суспільні, політичні й інтелектуальні чинники.

Одним з ключових чинників, що вплинули на розвиток українофільства, стало створення університетів. Саме в їхньому середовищі постали початки громадства як форми суспільно-політичного діалогу. Упродовж 1860-1880 рр. студентсько-професорська інтелектуальна громада реалізувала справу національного самоусвідомлення, підвівши її до рівня політичної конкуренції. У розкритті заявленої теми на початку вважаємо логічним звернутися до історіографічних витоків – публіцистично-наукових праць представників громадівського руху, а також їхніх опонентів.

У цьому відношенні однією з перших звертає на себе увагу праця В. Антоновича «Про українофілів та українофільство», написана ним у 1860-х рр., спрямована на засудження викривленого сприйняття редакторами й авторами київського часопису «Вестник Юго-Западной и Западной России», редагованого К. Говорським, і вперше опублікована в журналі «Україна» у 1928 р. У ній автор полемізує з твердженнями опонентів про українофільський рух, як прояв польської інтриги та українського сепаратизму і заявляє про природний характер українофільства: «несколько лет сряду внимание всех людей думающих было обращено на крестьянскую среду, что рассматривать и изучать жизнь этой среды во всех отношениях сделалось необходимым для каждого сколько-нибудь развитого человека <...> Вследствие этого в обществе зародилась мысль, далеко до того еще высказанная некоторыми передовыми людьми, о возможности восстановления на основании данных, сохранившихся в крестьянском быту, целостной народной жизни, если удастся перенести черты народные из крестьянской сферы, в жизнь общества образованного. <...> Судьбу эту испытало и южнорусское общество и не считает себя настолько лишенным всяких человеческих прав, чтобы считать для себя непозволительным то, что позволительно для всего русского общества. – Если же оно приняло как тип своеобразности те уцелевшие формы, которые его непосредственно окружают, а не те, которые сколь бы они родственны ни были, все-таки не существуют на его почве, то в этом опять виновата сама природа» [2, с. 143].

Ось який опис щодо початків українофільського руху подає М. Костомаров у своїй публікації «Українофільство», надрукованій в журналі «Русская старина» у 1881 р.: «Украинофильство» (окрещенное таким названием только в прошлом десятилетии) явилось стремлением некоторых малорусов писать на своем родном наречии и, вместе с тем, изучать богатую сокровищницу народной поэзии. Оно показалось на свет в первой четверти текущего столетия появлением там и сям немногочисленных малорусских сочинений и, возрастая хотя медленно, но постепенно, расцвело в Харькове в 1830 и 1840 годах, сосредоточиваясь в кругу молодых университетских людей, потом перешло в Киев, а по основании Новороссийского университета коснулось и Одессы» [16, с. 319].

Висловлені у цій публікації міркування є, по суті, апеляцією щодо «Записки», яка лягла в основу Валуєвського циркуляра, де її автором обстоюється заборона видання

книг релігійного та навчального змісту українською мовою. Підкреслюючи природний характер звернення населення до україномовної літератури, М. Костомаров твердить: «Стремление писать по-малорусски истекало из присущей человеческому естеству любви к своему родному, из детства близкому, – такой же любви, как любовь человека к семье. Нельзя человеку сказать: не люби своих родителей, братьев, сестер, жены, детей; нельзя также говорить ему: не смей любить свою родную речь, которую услышал первый раз от матери и отвечал на нее детским лепетом, не смей любить того народа, среди которого увидал впервые свет Божий! Нельзя против этой любви выставлять государственные, политические и экономические соображения, иначе они станут поперек его чувству враждебно» [16, с. 329].

Аби в повній мірі проілюструвати авторське ставлення до позиції влади та зрозуміти характер штучного нав'язування українцям російської мови, як фактору узагальнюючої ідентифікації та асиміляції, вважаємо за доцільне навести ще один з фрагментів цієї публікації: «Малорусы же никогда не были покорены и присоединены к России, а издревле составляли одну из стихий, из которых складывалось русское государственное тело. Малорусу говорят: ты должен любить вместе с нами один только книжный общий наш язык, потому что этот язык столько же твой, как и наш; но ничего такого, что только твое, а не наше – ты не смей любить: все это пусть пропадет, и твоя местная речь должна замениться общим русским языком. Но современные нам малорусы не виноваты, что деды и отцы оставили им в наследие выработанную историю народность хотя и русскую, но отменную от великорусской» [16, с. 330-331].

Висловлені думки не могли лишитися поза увагою опонентів і викликали жваву реакцію з боку антиукраїнських сил. Ілюстрацією цієї реакції може слугувати стаття М. Де-Пуле «К истории украинофильства», опублікована того ж року в «Русском Вестнике», де її автор у категоричній формі заперечує природний характер українофільського руху. «Что касается украинофильства, то мы решительно отказываемся объяснить какие причины заставили г. Костомарова впасть в столь грубую и ни с чем не сообразную ошибку, т. е. считать украинофильство явлением естественным, органическим, вытекающим из природы южно-русского племени» <...> «Нет, украинофильство даже самое простое и чистое, есть явление не органическое, а искусственное, вызванное прихотью людей образованных, литературным дилетантизмом...» [5, с. 213-214]. Тезу ж М. Костомарова щодо слів, почутих дитиною від матері, опонент охарактеризував наступним чином: «подобные иеремиады по меньшей мере только жалкие и пустые слова, имеющие своим происхождением мутный источник» [5, с. 214].

Стосовно критичних оцінок щодо українофільського руху М. Де-Пуле варто виділити наступне твердження: «Украинофильство тенденциозным стало в Киеве, откуда оно в конце пятидесятых годов распространилось повсюду, но главным образом сосредоточилось в Петербурге, найдя там сильную поддержку почти во всех органах периодической печати. Но прежде чем скажем о тенденциозности, в противоположность харьковскому дилетантизму, не заботившемуся о пропаганде киевское украинофильство не было столь апатичным, а стремилось к распространению, к пропаганде, цель коей состояла в литературной обособленности, в литературном сепаратизме, в стремлении создать свой особый литературный язык, свою особую малороссийскую литературу» [5, с. 223].

Приклад подібної полеміки являють і публікації-тезки Л. Алексеєва та М. Драгоманова «Что такое украинофильство?». У контексті осягнення заявленої теми наведемо цитату з праці Л. Алексеєва, надрукованої у часописі «Русское Богатство» за 1881 р. та наведену О. Міллером у монографії «Украинский вопрос в Российской империи»: «Мы, малороссы из партии народников, но нам нет дела до того, будет ли Малороссия жить как нация или помрет; мы заботимся только о народе, а не о нации... Этим мы отличаемся от украинофилов, которые очень заботятся о Малороссии как национальной единице и отделяют малорусское дело от великорусского. В сложном понятии

«малорусский крестьянин» для нас впереди стоит «крестьянин», а для украинофилов – «малоросс» [18, с. 253]. Того ж року на сторінках цього часопису було опубліковано статтю М. Драгоманова під такою ж назвою, де, зокрема, було наведено наступну його думку: «...мы думаем, что и вообще национальность так же не отделена от народа, как кожа от организма, и что «народу» на Украине вовсе не безразличны, – кроме вопроса о том, на понятном ли ему или непонятном языке будут его учить, судить и т. п., – и другие вопросы, поднимаемые украинскими автономистами: вопрос об организации общинного и областного самоуправления, о таком или ином распределении налогов и расходов по областям, о направлении по ним путей сообщения и т. п., и т. п.) – особенно, если уметь рассказать «народу» важность всех этих вопросов и их связь с системою государственно-национальной централизации и децентрализации». <...> Ведь и «чистые украинофилы», говоря языком г. Алексеева, не могут существовать без внимания к украинскому простонародью уже по тому одному, что украинская национальность почти исключительно и представляется этим последним, а потому и «чистым» «националам» украинским приходится быть «народниками». Вообще на Украине только нелогичный народник может не стать украинофилом, и наоборот» [7].

Випускаючи за дужки інші наявні публікації представників громадівського руху [1; 3; 8; 14-15], окремо відзначимо українознавчі студії, представлені працями зарубіжних та діаспорних дослідників. Так, І. Лисяк-Рудницький у праці «Інтелектуальні початки нової України» зауважує на тому, що розвиток національної свідомості до появи Кирило-Мефодіївського товариства був швидше «відгомонам» або ж «епілогом» козацької доби. Даючи характеристику суспільній ситуації, що мала місце до другої половини ХІХ ст., він говорить наступне: «Українська свідомість куди сильніше проявляла себе як аполітичне, культурне обласництво, себто, як прив'язаність до історичних і побутових особливостей рідного краю, при рівночасному пасивному сприйнятті наявного політичного та соціально-економічного устрою» [17, с. 173]. Діяльність дворянства, вихідців з козацької старшини вчений промовисто називає «рухом на полі історично-антикварного дилетантизму» і твердить, що такий «локальний патріотизм» ніяк не перечив вірності династії та імперії [17, с. 173-174]. Головною ж цінністю т. зв. «шляхетської доби» в процесі формування модерної української національної свідомості він вбачає у творенні ланки тяглості між козацькою та новітньою Україною.

Розглядаючи у загальновідомій праці діяльність інтелігенції у другій половині ХІХ ст., україно-канадський дослідник О. Субтельний виділяє окремих підпункт – «Українофіли». Зокрема, подає його наступну характеристику: «це романтичне й позбавлене політичного забарвлення поєднання ідеалізму, народництва та поклоніння всьому українському стало відомим під назвою українофільства» [25, с. 350]. Характеризуючи основні віхи діяльності українофілів, на прикладі Старої Київської громади, історик вирізняє компромісну позицію її представників В. Антоновича та П. Житецького, що під реакційним тиском у середині 1870-х рр. обстоювали компромісну ідею культурної самобутності українців без їх відмежування від «благотворного впливу російської культури та імперії». Зокрема, вченим подається наступна авторська думка: «вони вірили в можливість бути відданими одночасно і своїй «вужчій» українській батьківщині, й «ширшому» всеросійському суспільству, що складалося з росіян, українців і білорусів» [25, с. 354]. Учений наголошує, що в умовах відсутності чіткої сформованої програми реалізації власних ідей та загострення репресій з боку імперської влади в середовищі українофілів загострилися розбіжності щодо цілей та визначення природи українства. Більш радикальну позицію порівняно з вищевказаними громадівцями сповідували Б. Грінченко й О. Кониський. Програмні засади українського соціалізму М. Драгоманова підкреслено вимагали для України політичного та соціально-економічного статусу на зразок передових європейських країн. До поширення соціалістичних ідей доклалися також громадівці М. Зібер та С. Подолинський.

Характеризуючи діяльність передтечі громадівського руху – українофільського братства Кирило-Мефодіївців, – австрійський дослідник А. Каппелер зазначав, що в умовах політики Миколи I опозиційні течії придушувалися ще в зародку. Разом з тим вчений зауважував, що зазначений гурток не дійшов до створення політичної програми чи навіть до політичних акцій [11, с. 104]. Тобто існування світоглядної парадигми, яке не підкріплювалося таким важливим критерієм, як існування політичної програми, не могло виступати формальним приводом для протидії з боку уряду. Разом з тим політичну амністію члени братства одержали лише після смерті Миколи I. Даючи характеристику громадівському рухові 1860-х рр., історик зосереджується на зв'язку, який той мав з польським національним рухом. «Відокремлення «малоросів» від росіян, яке розпочалося, наштовхнулося також на нерозуміння чи спротив широких верств російського суспільства, яке тоді поступово охоплювали національні ідеї. Вирішальне значення мало те, що російська влада та суспільство вбачали тісний зв'язок між «українофілами» та національним рухом поляків» [11, с. 114].

Російські націоналісти закликали до енергійних заходів проти національних рухів українців, білорусів та литовців, вважаючи їх продуктом польської пропаганди. Отже, процеси утиску українофільського руху супроводжувалися гаслами захисту малоросів від «шкідливого впливу бунтівних поляків» та їх «повернення в лоно російського народу». Це спричинило політику суворої русифікації, що послідовно тривала упродовж усієї другої половини XIX ст. На думку А. Каппелера, означені процеси виявили тісний зв'язок між українським питанням і формуванням російської нації та національної ідентичності [11, с. 115]. Основною сутнісною ознакою громадівського руху, очолюваного В. Антоновичем, дослідник відмічає зв'язок між культурними, політичними та соціальними вимогами. На думку А. Каппелера, спроба політизації українського національного (громадівського – Т.Н.) руху, здійснена у 1870-х рр., не змогла поширитися за межі кількох гуртків українофільської інтелігенції. В українофільських ідеях громадівців влада вбачала такі вади як полонофільство, сепаратизм та соціалістичні нахили. Таким чином, історик говорить про те, що український національний рух зазнав утисків ще на ранньому культурному етапі й був приречений на стагнацію [11, с. 116].

Американський історик Т. Снайдер зазначає про європейську підтримку українофілів, як виразників національної ідентичності – прибічників використання місцевого діалекту й окремішності місцевого населення від росіян – у контексті деяких релігійних поступок з боку Відня. Зокрема він зауважує, що Ватикан вважав українофільство меншим злом за москвофільство. Дослідник також відзначає роль української мови як фактора політичної боротьби за соціальні права «української нації», розділеної між Росією та Австрією [24, с. 157].

Однією з праць, де цілеспрямовано та предметно аналізуються світоглядні засади українофілів-громадівців, є монографія україно-канадського дослідника С. Єкельчика «Українофільство. Світ українських патріотів другої половини XIX ст.». Він характеризує українофільство як різновид інтелектуального бриколажу, тобто творення власного світогляду на вже існуючому базисі. «Українофіли не могли і не хотіли займатися реконструкцією реального історичного минулого своєї нації чи переймати селянський триб життя. Вони зосередилися на свідомо відібраних елементах традиційної культури, більш-менш систематизованих і осмислених у рамках національного міту» [9, с. 20]. На думку С. Єкельчика, в ідеологічному відношенні громадівців об'єднували не політичні постулати, які до того ж ще не були зрілими, а любов до української мови і традицій та прагнення служити народові на культурницькій ниві [9, с. 151].

З поміж сучасних академічних розвідок вирізняється праця російського дослідника О. Міллера «Украинский вопрос в Российской империи», в якій автор широко аналізує українофільство як суспільно-політичну течію українського національного руху в Російській імперії. Розглядаючи генезу розвитку модерного українського націоналізму, дослідник

детально фокусується на основних етапах українофільського руху, протиставляючи його загальноімперському проекту побудови «великої російської нації». Аналізуючи державотворчі потуги Російської імперії на національному ґрунті, саме цей суспільно-політичний дискурс вчений вважає основним рушієм та фактично ключовим каталізатором внутрішньополітичних рішень і вчинків імперської влади задля ствердження своїх державницьких амбіцій: «именно сквозь призму соперничества этого проекта с украинским можно наиболее адекватно описать развитие событий в XIX в. и логику поведения их участников» [18, с. 271].

Відокремлено, в контексті висвітлення історії України та українофільського руху зокрема, виглядають дослідження сучасних російських радикальних «православних» націоналістів. Антинаукова реакційність щодо «українського питання» представлена у монографії С. Родіна «Украинцы». Антирусское движение сепаратистов в Малороссии 1847-2009». Автор цього ідеологічного трактату в яскравій шовіністично-українофобській манері висловлюється щодо штучності та віртуальності української нації та її культурно-історичних, державницьких ознак. Відверто параноїдальна та ксенофобська авторська візія, що вбачає в «українському проекті» першочергову загрозу для існування Росії («от Польши до Тихого океана» – Авт.) визначає власне й аргументацію зазначеної праці. Характеризуючи період розвитку народництва та українофільства (1840-1880 рр.) в малоросійських губерніях, найголовнішу увагу автор зосередив на українській мові («украинскийволапюк», «украинскийновояз» – Авт.), відмічаючи, що остання відіграла функцію політичного знаряддя малоросійського сепаратизму [21, с. 50]. Віддаючи «данину» провідним українофільським діячам М. Костомарову та М. Кулішу у просуванні мовного питання, автор цієї сумнівної розвідки з заповзятістю, вартою кращого застосування, «розвінчує» штучні, на його думку, положення про виникнення та існування української літературної мови, ще глибше формуючи в собі та читачеві українську фобію. «Літературний сепаратизм» як явище та «искусственный мертворожденный жаргон» як форма, на якій створено українські літературні твори, значною мірою не полишають у спокої творчий геній автора. «Так как малороссы хорошо помнили, что они именно Русские, следовало для них создать особый «украинский язык», внушить им, что именно он, а не Русский, является для них «родным», приучить (заставить) их пользоваться им, а затем на этом основании объявить «украинцами» [21, с. 18].

Називаючи українство чумою, а сучасних українців етнічними ренегатами, що зросли в умовах брехливої української доктрини та створених нею русофобських міфів, автор твердить: «в случае с «украинцами» мы имеем дело не с «народом», не с «нацией», не с «этносом», а с политическим сообществом, которое для достижения своих политических целей создало миф о существовании нации «украинцев», и уже, опираясь на этот лживый миф, стало требовать себе власть, территорию, подданных, и, наконец, государство».<...> «Украинцы» – это не «народ», не «нация», не «этнос», они не являются государственниками. Их отношение к государству питается исключительно стихией разрушения и уничтожения, потому что глубинное мировосприятие «украинцев» определяется как раз не этнической доминантой, а сепаратистской. «Украинцы» – антигосударственники, потому что являются обычными сепаратистами, и не более того» [21, с. 406-407]. На останок своєї антиукраїнської ідеологічної крамоли С. Родін виголоше явну ксенофобську тезу: «Русский человек должен четко усвоить: мы имеем дело с беспощадным и непримиримым врагом, и относиться к нему следует подобающим образом» [21, с. 426].

Підсумовуючи, зазначимо, що розглянуті нами вище історіографічні матеріали дозволяють зробити висновок про те, що українофільство, як культурний та суспільно-політичний феномен у реформаторську добу спричинив відродження українського національного руху. Його світоглядна парадигма, трансформуючись у бік політичних практик, стала потужною ідеологічною платформою як для окремих представників

громадівського руху, так і для широких верст населення, які через просвітництво долучилися до ідеї українського національного проекту.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Антонович В.Б. Моя сповідь / В.Б. Антонович. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. – К. : Дніпро, 2001. Т. 5. – Кн. 1. – XIX ст. / Передм., упор., прим. О. Сліпушко. – 512 с.
2. Антонович В.Б. Про українофілів та українофільство / В.Б. Антонович. Тисяча років української суспільно-політичної думки : у 9-ти т. – К. : Дніпро, 2001. Т. 5. – Кн. 1. – XIX ст. / Передм., упор., прим. О. Сліпушко. – 512 с.
3. Антонович В. Погляди українофілів / В. Антонович // Твори. Том I. – К., 1932. – С. 238-250.
4. Грушевський М.С. Хто такі українці і чого вони хочуть / М.С. Грушевський. – К.: Товариство знання України, 1991. – 240 с.
5. Де-Пуле М.Ф. К истории украинофильства / Де-Пуле М.Ф. // «Русский вестник». – М., 1881, том 152. – № 3. – С. 210-234.
6. Дорошенко В. Українство в Росії / В. Дорошенко. – Відень: Союз визволення України, 1917. – 115 с.
7. Драгоманов М. Что такое украинофильство? [Електронний ресурс] / М. Драгоманов. – Режим доступу: <http://www.litopys.org.ua/drag/drag17.htm> .
8. Драгоманов М. Шевченко, українофіли й соціалізм [Електронна копія] / М. Драгоманов; з передм. І. Франка. – 2-ге вид. – Електрон. текст. дані (1 файл : 45,5 Мб). – Львів : Накладом Укр.-рус. вид. спілки, 1906 (3 друк. Т-ва ім. Шевченка). Ресурс надано: Національна парламентська бібліотека України.
9. Єскельчик С. Українофіли: світ українських патріотів другої половини XIX ст. / С. Єскельчик. – К.: КІС, 2010. – 272 с.
10. Іванова Л.Г. Суспільно-політичний рух 60-х рр. XIX ст. в Україні: до проблеми становлення ідеології / Л.Г. Іванова, Р.П. Іванченко. – К. : МІЛП, 2000. – 351 с.
11. Каппелер А. Мала історія України / Пер. з німецької / Андрес Каппелер. – К.: «К.І.С.», 2007. – 264 с.
12. Катренко А.М. Український національний рух XIX ст. Ч. 2. 60–90-ті роки XIX ст.: навч. посіб. для студ. іст. ф-ту / А.М. Катренко; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 1999. – 189 с.
13. Конта Р. Українство / Ростислав Конта // Історія в термінах і поняттях: довідник: Навч. посіб. / За заг. ред. Орлової Т.В. – Вишгород: ПП Сергійчук М.І., 2014. – С. 642-643.
14. Костомаров М.І. Мое українофільство в «Кудеяре» / М.І. Костомаров // Слов'янська міфологія. – К., 1994. – С. 326-330.
15. Костомаров Н.И. Задачи украинофильства / Н.И. Костомаров // Русские инородцы. – М., 1996. – С. 554-568.
16. Костомаров Н. Украинофильство / Н. Костомаров // Русская старина. – 1881. – № 2. – 332 с.
17. Лисяк-Рудницький І. Історичні есе. В 2 т. Т. I. / Пер. з англ. М. Бадік, У. Гавришків, Я. Грицака, А. Дешиці, Г. Киван, Е. Панкеевої / І. Лисяк-Рудницький. – К.: «Основи», 1994. – 554 с.
18. Миллер А. Украинский вопрос в Российской империи / А. Миллер. – К.: Laugus, 2013. – 416 с.
19. Мончаловский О.А. Литературное и политическое украинофильство. Отпечатка изъ «Галичанина» / О.А. Мончаловский. – Львовь: Типографія Ставропігійського Інститута, 1898.
20. Нагайко Т. Українські громади у фокусі української історичної думки: короткий огляд сучасної історіографії / Т. Нагайко // Мандрівець. – 2014. – № 5 (113). – С. 12-17.
21. Родин С.С. «Украинцы». Антирусское движение сепаратистов в Малороссии 1847-2009 / С.С. Родин. – СПб.: Издательство Русского Имперского движения, 2010. – 448 с.
22. Сарбей В.Г. Національне відродження України / В.Г. Сарбей. – К.: Видавничий дім «Альтернативи», 1999. – 336 с.
23. Свистун Ф.І. Що то есть украинофильство? Его история и теперешняя история / Ф.І. Свистун. – Львів: Из типографії Ставропігійського інститута, 1912. – С. 54.
24. Снайдер Т. Перетворення націй. Польща, Україна, Литва, Білорусь 1569-1999 / Пер. з англ. / Тімоті Снайдер. – К.: ДУХ І ЛІТЕРА, 2012. – 464 с.
25. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І. Шевчука; Вст. ст. С.В. Кульчицького. – 3-те вид., перероб. і доп. / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.

REFERENCES

1. Antonovych V.B. Moia spovid / V.B. Antonovych. Tysiacha rokov ukrainskoi suspilno-politychnoi dumky : u 9-ty t. – K. : Dnipro, 2001. T. 5. – Kn. 1. – XIX st. / Peredm., upor., prym. O. Slipushko. – 512 s.
2. Antonovych V.B. Pro ukrainofiliv ta ukrainofilstvo / V.B. Antonovych. Tysiacha rokov ukrainskoi suspilno-politychnoi dumky : u 9-ty t. – K. : Dnipro, 2001. T. 5. – Kn. 1. – XIX st. / Peredm., upor., prym. O. Slipushko. – 512 s.
3. Antonovych V. Pohliady ukrainofiliv / V. Antonovych // Tvory. Tom I. – K., 1932. – S. 238-250.

4. Hrushevskiy M.S. Khto taki ukrainsi i choho vony khochut / M.S. Hrushevskiy. – K.: Tovarystvo znannia Ukrainy, 1991. – 240 s.
5. De-Pule M.F. K ystoryy ukraïnofylstva / De-Pule M.F. // «Russkyi vestnyk». – M., 1881, tom 152. – № 3 – S. 210-234.
6. Doroshenko V. Ukrainstvo v Rosii / V. Doroshenko. – Viden: Soiuz vyzvolennia Ukrainy, 1917. – 115 s.
7. Drahomanov M. Chto takoe ukraïnofylstvo? [Elektronnyi resurs] / M. Drahomanov. – Rezhym dostupu: <http://www.litopys.org.ua/drag/drag17.htm>.
8. Drahomanov M. Shevchenko, ukraïnofily y sotsiializm [Elektronna kopiia] / M. Drahomaniv; zperedm. I. Franka. – 2-he vyd. – Elektron. tekst. dani (1 fail : 45,5 Mb). – Lviv : Nakladom Ukr.-rus. vyd. spilky, 1906 (Z druk. Nauk. T-va im. Shevchenka). Resurs nadano: Natsionalna parlamentska biblioteka Ukrainy.
9. Iekelchyk S. Ukraïnofily: svit ukrainskykh patriotiv druhoi polovyny XIX st. / S. Iekelchyk. – K.: KIS, 2010. – 272 s.
10. Ivanova L.H. Suspilno-politychnyi rukh 60-kh rr. XIX st. v Ukraini : do problemy stanovlennia ideolohii / L.H. Ivanova, R.P. Ivanchenko. – K.: MILP, 2000. – 351 s.
11. Kappeler A. Mala istoriia Ukrainy / Per. z nimetskoi / Andres Kappeler. – K.: «K.I.S.», 2007. – 264 s.
12. Katrenko A.M. Ukraïnskyi natsionalnyi rukh XIX st. Ch. 2. 60–90-ti roky XIX st.: navch. posib. dlia stud. ist. f-tu / A.M. Katrenko; Kyiv. nats. un-t im. T. Shevchenka. – K., 1999. – 189 s.
13. Konta R. Ukrainstvo / Rostyslav Konta // Istoriiia v terminakh i poniattiakh: dovidnyk: Navch. posib. / Za zah. red. Orlovoi T.V. – Vyshhorod: PP Serhiichuk M.I., 2014. – S. 642-643.
14. Kostomarov M.I. Moe ukraïnofilstvo v «Kudeiare» / M.I. Kostomarov // Slovianska mifolohiia. – K., 1994. – S. 326-330.
15. Kostomarov N.I. Zadachi ukraïnofilstva / N.I. Kostomarov // Russkie inorodtsy. – M., 1996. – S. 554-568.
16. Kostomarov N. Ukraïnofilstvo / N. Kostomarov // Russkaya starina. – 1881. – № 2. – 332 s.
17. Lysiak-Rudnytskyi I. Istorychni ese. V 2 t. T. I. / Per. z anhl. M. Badik, U. Havryshkiv, Ya. Hrytsaka, A. Deshchytsi, H. Kyvan, E. Pankeievoi / I. Lysiak-Rudnytskyi. – K.: «Osnovy», 1994. – 554 s.
18. Miller A. Ukraïnskyi vopros v Rossiyskoy imperii / A. Miller. – K.: Laurus, 2013. – 416 s.
19. Monchalovskiy O.A. Literaturnoe i politicheskoe ukraïnofilstvo. Otpechatka iz «Galichanina» / O.A. Monchalovskiy. – Lvov: Tipografiya Stavropigiyaskogo Instituta, 1898.
20. Nahaiko T. Ukraïnski hromady u fokusi ukrainskoi istorychnoi dumky: korotkyi ohliad suchasnoi istoriohrafii / T. Nahaiko // Mandrivets. – 2014. – № 5 (113). – S. 12-17.
21. Rodin S.S. «Ukrainsy». Antiruskoe dvizhenie separatistov v Malorossii 1847-2009 / S.S. Rodin. – SPb.: Izdatelstvo Russkogo Imperskogo dvizheniya, 2010. – 448 s.
22. Sarbei V.H. Natsionalne vidrozhennia Ukrainy / V.H. Sarbei. – K.: Vydavnychiy dim «Alternatyvy», 1999. – 336 s.
23. Svystun F.I. Shcho to est ukraïnofilstvo? Ego istoriya i tepereshnyaya istoriya / F.I. Svystun. – Lviv: Iz typohrafiiy Stavropiyhiiskoho ynstituta, 1912. – S. 54.
24. Snaider T. Peretvorennia natsii. Polshcha, Ukraina, Lytva, Bilorus 1569-1999 / Per. z anhl. / Timoti Snaider. – K.: DUKh I LITERA, 2012. – 464 s.
25. Subtelnyi O. Ukraina: istoriia / Per. z anhl. Yu.I. Shevchuka; Vst. st. S.V. Kulchytskoho. – 3-tie vyd., pererob. i dop. / O. Subtelnyi. – K.: Lybid, 1993. – 720 s.

Нагайко Т. Українофільство як мировоззренческа парадигма громадського руху в історическому дискурсі.

В статті розглядаються історіографіческі аспекти українофільства як ключового фактора формування ідеології громадського руху другої половини ХІХ в. Проведен аналіз існуючої історіографіческої бази і визначені її основні сегменти. Приведені думки керівних представників і дослідників українофільського руху.

Автором статті отстаивается тезис о том, что общественное движение второй половины ХІХ в. является одним из ключевых этапов построения украинской государственности. Подчеркнуто центральное значение его представителей в построении будущего государственного базиса. Отмечается ведущая роль университетов как центров формирования общественного диалога.

На примере научной и публицистической полемики представителей общественного движения и их оппонентов в лице представителей российских национальных течений и некоторых народников украинское фільство показано как мировоззренческа парадигма этого движения. Приводятся оценки историков о роли и значении этого явления в построении украинской государственности.

Сделаны выводы о том, что украинское фільство, как культурный и общественно-политический феномен в реформаторскую эпоху, привело к возрождению украинского национального движения.

Ключевые слова: *українофільство, громадський рух, історіографія, українське національне рух.*

Nahaiko T. Ukrainophilism as world outlook paradigm of community movement in historical discourse.

In the article historiographical aspects concerning Ukrainophilism as a key factor formation of the ideology of community movement the second half of the nineteenth century. The analysis of the available historiographical base and defined its main segments. An opinion leading representatives and researchers Ukrainophile movement.

The author of the article defends the thesis that the movement of community in the second half of the XIX. it is one of the key stages of construction of Ukrainian statehood. Emphasized the central importance of its representatives in the construction of the future state basis. Is noted the leading role of universities as centers of formation of the public dialogue.

For example, scientific and journalistic polemics representatives of community movement and their opponents in the persons of Russian national trends and some populists Ukrainophilism shown as a world outlook paradigm of the movement. Estimates of historians on the role and significance of this phenomenon in the construction of Ukrainian statehood.

It is concluded that Ukrainophilism as a cultural and socio-political phenomenon in the reformist daily led to the revival of Ukrainian national movement.

Keywords: *Ukrainophilism, communities' movement, historiography, Ukrainian national movement.*

Одержано 22.03.2016.

УДК 821.161.2–1.09(092):930.25

Інна Демуз
(Переяслав-Хмельницький)

ПОЕТИЧНА ТВОРЧІСТЬ П. СТЕБНИЦЬКОГО (ЗА МАТЕРІАЛАМИ АРХІВНИХ ДЖЕРЕЛ)

У статті актуалізовано поетичні твори Петра Стебницького – громадсько-політичного та культурного діяча, публіциста, книговидавця, українця за походженням, який протягом багатьох років проживав і працював у Санкт-Петербурзі. Вперше оприлюднюються більшість поетичних творів П. Стебницького, написаних у різні роки життя діяча. Окремі вірші по сьогоднішній день залишаються в рукописному варіанті, зберігаються в архіві (Інститут рукопису НБУ ім. В. Вернадського) та являють собою чернетки з багаточисленними виправленнями П. Стебницького. Зокрема, представлена така поезія як: «Древние языки», «Часовня», «Три пары и один», «Смерть. С сюжета прозою», «Размышления мальчика в постели», «Леность», «Первый выигрши», «К прежним товарищам», «Гаданье», «З краю коло гаю», «Береза», «До товарища», «Эпитафия», «Могила», «Пророк», «Наде С. Дриада», «Оце тобі, синок, – берестяний листок...», «Любому хрещеникові Ю.В. Ігнатовичу», «Марусі С. Рибка», «Пан в облозі», «Песня о дороговизне», «Ідеал», «25 листопада», «Преварський пиріг» та ін.

Подана загальна оцінка поетичної творчості П. Стебницького.

Ключові слова: *П. Стебницький, поетична творчість, поезія, рукописи, літературна діяльність.*

Одним з найбільш помітних, проте незаслужено забутих представників українського національного руху кінця XIX – початку XX ст. є Петро Януарович Стебницький (1862-1923 рр.) – організатор української фракції в Державній думі перших двох скликань, голова «Благодійного товариства для видання загальнокорисних і дешевих книг», українець за походженням, який протягом багатьох років проживав і працював у Санкт-Петербурзі. Про нього усталилась думка, насамперед, як про визначного громадсько-політичного та культурного діяча, публіциста, книговидавця.